TOSHKENT VILOYATI SHAROITIDA UZUMNING XO‘RAKI YIRIK G‘UJUMLI NAVLARI YUKLAMASI VA O‘G‘ITLASH ME’YORINING HOSIL SIFATIGA TA’SIRI

Aminjonov Bunyodbek Bahromjon o’g’li

1-bosqich tayanch doktorant

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich

Farg‘ona Davlat Universiteti qishloq xo’jaligi falsafa fanlar doktori (Phd), dosent

Annotatsiya. Mazkur tezisda Toshkent viloyatining tuproq-iqlim sharoitida xo‘raki, yirik g‘ujumli uzum navlarida tok tupi yuklamasi va mineral o‘g‘itlash me’yorlarini maqbullashtirishning hosil miqdori hamda sifat ko‘rsatkichlariga ta’siri ilmiy jihatdan yoritilgan. Tokda qoldiriladigan kurtaklar soni, novdalarning o‘sish kuchi va hosil yuklamasi o‘rtasidagi muvozanat, shuningdek azot, fosfor va kaliy bilan oziqlantirishning g‘ujum massasi, shingilning tovarbopligi, qanddorlik, titrlanadigan kislotalik va saqlanuvchanlikka ta’siri tahlil qilingan. Mahalliy sharoitda yuklama va o‘g‘it me’yorini navning biologik xususiyatlari, tuproq unumdorligi va suv ta’minoti bilan uyg‘unlashtirish yuqori sifatli xo‘raki uzum yetishtirishning asosiy omili ekanligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: uzum, xo‘raki nav, yirik g‘ujum, tok tupi, kurtak yuklamasi, mineral o‘g‘it, azot, fosfor, kaliy, hosildorlik, shingil massasi, qanddorlik, tovarboplik, hosil sifati.

Kirish

Uzumchilik O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining an’anaviy va iqtisodiy jihatdan samarali tarmoqlaridan biri bo‘lib, aholini yangi uzum mahsuloti bilan ta’minlash, qayta ishlash sanoati uchun xom-ashyo yetishtirish hamda eksport salohiyatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, tashqi ko‘rinishi jozibador, yirik g‘ujumli, shingili zich va tashishga chidamli xo‘raki navlarga bozor talabi yuqori. Bunday navlarda yuqori hosil olishning o‘zi yetarli emas; shingil va g‘ujumning bir xil rivojlanishi, qand to‘planishi, ta’m xususiyatlari va saqlanuvchanlikni ta’minlash agrotexnik tadbirlarni aniq me’yorlashni talab qiladi.

Toshkent viloyati sharoitida tokzorlarning mahsuldorligiga harorat rejimi, yorug‘lik, tuproqning mexanik tarkibi, oziq elementlari bilan ta’minlanganligi va sug‘orish tartibi bilan bir qatorda tok tupiga beriladigan yuklama hamda o‘g‘itlash tizimi kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Tok tupida ortiqcha kurtak va hosil qoldirilishi fotosintez mahsulotlarining ko‘p sonli shingillar o‘rtasida taqsimlanishiga, natijada g‘ujumlarning maydalashishi va pishishning kechikishiga sabab bo‘lishi mumkin. Aksincha, haddan tashqari kam yuklama vegetativ o‘sishni kuchaytirib, maydon birligidan olinadigan tovar hosilini pasaytiradi.

Shu sababli xo‘raki yirik g‘ujumli navlarda «tok tupi yuklamasi – mineral oziqlantirish – hosil sifati» tizimini kompleks baholash dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Tezisning maqsadi Toshkent viloyati sharoitida xo‘raki uzum navlarining biologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tok tupi yuklamasi va mineral o‘g‘itlash me’yorlarining hosil sifatini shakllantirishdagi o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat.

Asosiy qism

Tok tupi yuklamasi deganda kesishdan so‘ng tupda qoldiriladigan ko‘zlar (kurtaklar), keyinchalik rivojlangan novdalar va hosilli novdalar sonining tokning o‘sish kuchi hamda oziqlanish maydoniga nisbati tushuniladi. Yuklama navning biologik xususiyati, tupning yoshi, shakl berish usuli, tuproq unumdorligi va suv bilan ta’minlanganlikka qarab belgilanadi. Yirik g‘ujumli xo‘raki navlarda maqbul yuklama shingillarning yaxshi yoritilishi va havolanishini ta’minlaydi, barg apparati bilan hosil o‘rtasida fiziologik muvozanat hosil qiladi.

Yuklama me’yori oshirilganda dastlab bir tupdan olinadigan umumiy hosil ko‘payishi mumkin, ammo ma’lum chegaradan keyin bir shingil va bir g‘ujumning o‘rtacha massasi kamayadi. Bu holat assimilyatlarning generativ organlar o‘rtasida qayta taqsimlanishi, barg sathining har bir kilogramm hosilga nisbatan yetarli bo‘lmasligi bilan izohlanadi. Xo‘raki uzumda esa bozorboplik ko‘p jihatdan shingil yirikligi va g‘ujum diametriga bog‘liq bo‘lgani uchun yuklamani faqat umumiy hosildorlik bo‘yicha emas, balki tovar hosili ulushi bo‘yicha ham baholash zarur.

Mineral oziqlantirish tokning vegetativ va generativ rivojlanishini boshqaruvchi ikkinchi muhim omildir. Azot barg va novdalar o‘sishini, xlorofill va oqsillar sintezini rag‘batlantiradi. Biroq azotning ortiqcha berilishi novdalarning kech pishishi, shingil atrofida soyalanishning kuchayishi va qand to‘planishining sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun azot me’yori hosil yuklamasi va tuproqdagi mineral azot zaxirasi

bilan muvofiqlashtirilishi kerak.

Fosfor ildiz tizimining faolligi, energiya almashinuvi, gullash va meva tugish jarayonlarida ishtirok etadi. Fosfor bilan yetarli ta’minlangan tok tuplarida generativ organlarning shakllanishi va pishish jarayonlari barqaror kechadi. Kaliy esa uzumchilikda hosil sifati bilan bevosita bog‘liq elementlardan hisoblanadi: u suv almashinuvi, osmotik boshqaruv, uglevodlarning bargdan g‘ujumga ko‘chishi va qand to‘planishida ishtirok etadi. Kaliy ta’minoti yetarli bo‘lganda g‘ujumlarning texnologik va tovar ko‘rsatkichlari yaxshilanishi mumkin.

Yirik g‘ujumli xo‘raki navlarda yuklama bilan o‘g‘it me’yori o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik mavjud. Yuklama oshirilganda tok tupining oziq elementlariga ehtiyoji ham ortadi, ammo bu ehtiyojni faqat azotni ko‘paytirish hisobiga qoplash to‘g‘ri emas. Balanslashgan NPK oziqlantirish, ayniqsa kaliy bilan ta’minlanganlik, shingillarning bir me’yorda rivojlanishi va pishishi uchun muhim. Past yuklama fonida yuqori azot me’yori kuchli vegetativ o‘sishni keltirib chiqarishi, yuqori yuklama fonida yetarli oziqlantirmaslik esa g‘ujum massasi va qanddorlikni pasaytirishi mumkin.

Hosil sifatini baholashda bir tup va gektar hisobidagi hosildorlik bilan cheklanib qolmaslik kerak. Xo‘raki uzum uchun shingilning o‘rtacha massasi, g‘ujum massasi va o‘lchami, shingil tuzilishi, g‘ujumlarning bir xilligi, po‘stloq mustahkamligi, mexanik shikastlanishga chidamlilik, qanddorlik va titrlanadigan kislotalik kabi ko‘rsatkichlar muhim. Bundan tashqari, standart talablarga javob beradigan tovar hosilining umumiy hosildagi ulushi iqtisodiy samaradorlikni aniqlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tajriba tadqiqotlarida tok tupi yuklamasining bir nechta darajasini va mineral o‘g‘itlarning fon hamda oshirilgan me’yorlarini faktorial sxema asosida taqqoslash maqsadga muvofiq. Bunda har bir variantda fenologik fazalar, novda o‘sishi va pishishi, barg sathi, hosilli novdalar ulushi, bir tupdagi shingillar soni, bir shingil massasi, hosildorlik va biokimyoviy sifat ko‘rsatkichlari qayd etiladi. Natijalar dispersion tahlil orqali baholanib, yuklama, o‘g‘itlash va ularning o‘zaro ta’sirining ishonchliligi aniqlanadi.

Xulosa

Toshkent viloyati sharoitida xo‘raki yirik g‘ujumli uzum navlaridan yuqori va sifatli

hosil olishda tok tupi yuklamasi hamda mineral o‘g‘itlash me’yorini bir-biriga bog‘liq holda boshqarish zarur. Maqbul yuklama tokning vegetativ o‘sishi va generativ mahsuldorligi o‘rtasida muvozanat yaratadi, shingillarning yoritilishi va oziqlanishini yaxshilaydi. Balanslashgan azot-fosfor-kaliy oziqlantirishi esa g‘ujumlarning yirikligi, qand to‘planishi va tovarboplik ko‘rsatkichlarini barqaror shakllantirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan har bir tokzorda yuklama me’yori nav, tupning o‘sish kuchi va rejalashtirilgan hosilga qarab belgilanishi, o‘g‘it me’yorlari esa tuproq agrokimyoviy tahlili va barg diagnostikasi natijalari asosida aniqlashtirilishi tavsiya etiladi. Yuklama va oziqlantirishni sug‘orish rejimi bilan uyg‘unlashtirish xo‘raki uzumning sifat ko‘rsatkichlari va iqtisodiy samaradorligini oshirishning ilmiy asoslangan yo‘nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keller M. The Science of Grapevines: Anatomy and Physiology. 3rd ed. Academic Press, 2020.

2. Reynolds A.G. (Ed.). Managing Wine Quality. Volume 1: Viticulture and Wine Quality. 2nd ed. Woodhead Publishing, 2022.

3. FAO. Fertilizer and Plant Nutrition Guide. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

4. OIV. Compendium of International Methods of Wine and Must Analysis. International Organisation of Vine and Wine.

5. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi sohasiga oid uzumchilik va bog‘dorchilik bo‘yicha me’yoriy-uslubiy tavsiyalar.

6. Uzumchilik bo‘yicha agrotexnik qo‘llanmalar: tokni kesish, yuklamani me’yorlash, sug‘orish va mineral oziqlantirish masalalari.